

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK: 364.272(497.11)

343.97:376

Primljeno: siječanj 2013.

IVANA RADOVANOVIĆ*

Zloupotrebavanje droge i fizičko nasilje kod srednjoškolskih učenika: Neke karakteristike značajne za razvojni model prevencije**¹

Sažetak

U mnoštvu rizičnih ponašanja kojima je izložena srednjoškolska mladež, zloupotrebavanje droge i fizičko nasilje, bez sumnje, zauzimaju značajno mjesto. Znanstvena istraživanja rizičnih i protektivnih čimbenika i preventivni programi zasnovani na tim istraživanjima, značajna su pretpostavka učinkovitog sustava društvenog reagiranja na ova ponašanja.

Istraživanje na uzorku od 488 učenika, obavljeno je u četiri srednje škole u Beogradu. Uzorak učenika ispitan je posebno izrađenim Upitnikom o ponašanju učenika sa 21 varijablom iz obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja učenika.

Rezultati pokazuju da je 23% učenika srednjih škola barem jednom probalo neku vrstu droge; a probanje droge počinje već s 11 godina, ali su "udarne" godine 15, 16 i 17. Od sociopsiholoških karakteristika zloupotrebavanja, odnosno konzumiranja droge, najviše doprinose: bježanje od kuće, mijenjanje škole zbog lošeg vladanja, kažnjavanje ukorom u školi, narkomanija i alkoholizam u grupi vršnjaka.

Kada je u pitanju fizičko nasilje učenika, rezultati pokazuju da u njemu sudjeluje 65,5% učenika i 24% učenica. Sudjelovanje u tučnjavama izvan škole češće je nego u školi te je ono povezano sa spolom, postojanjem članova obitelji koji se bave kriminalom, bježanjem učenika od kuće, fizičkim kažnjavanjem u obitelji, lošim uspjehom u školi,

* mr. Ivana Radovanović, asistentica na Kriminalističko-policijskoj akademiji u Beogradu, Republika Srbija.

** Sa srpskog jezika preveo i prilagodio hrvatskome jeziku mr. sc. Marijan Šuperina, viši predavač na Visokoj policijskoj školi MUP-a RH, Zagreb. Rad je autoriziran.

¹ Rad je nastao kao rezultat provođenja internoga znanstvenoistraživačkog projekta Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu, pod nazivom *Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posljedice i društvena reakcija*.

kažnjavanjem ukorom od strane školskih vlasti i mijenjanjem škole zbog lošeg vladanja te sa sociopatološkim ponašanjima i kriminalom u grupi vršnjaka.

Ključne riječi: *zloupotreba droge, fizičko nasilje u školi, razvojni model prevencije, sociopsihološke karakteristike.*

UVOD

U znanostima koje se bave poremećajima ponašanja, sve više je dokaza kako kriminalna karijera, naročito kod višestrukih recidivista, počinje u ranijoj životnoj dobi. Glasovita teza Moffitove (Moffitt, 1993, 2002) o trajnim i adolescencijom limitiranim poremećajima ponašanja, teza je koja je utjecala na definicije poremećaja ponašanja u DSM-IV², dovoljan je razlog da se puna pozornost posveti onim ponašanjima koja se manifestiraju prije adolescencije, u ranim i kasnijim stadijima adolescencije, tj. tijekom srednjoškolskog školovanja. Postoje čvrsti i jasni istraživački dokazi da su poremećaji ponašanja koji počinju rano i koji perzistiraju tijekom cijelog razdoblja adolescencije povezani s nasilničkim deliktima. To je ustanovljeno u longitudinalnoj studiji koja je trajala čitavih trideset godina (Moffitt i sur., 1996) i čini se da se tim rezultatima ne može ništa prigovoriti. Naravno, i oni poremećaji ponašanja koji se pojavljuju kasnije, početkom ili krajem adolescencije, imaju utjecaja na kriminalno ponašanje u odrasloj dobi, ali oni uglavnom rezultiraju nenasilničkim deliktima. Ovih nekoliko istraživačkih nalaza dovoljno je kako bi se istaknula važnost poremećaja ponašanja i njihova veza s kriminalnim ponašanjem. To, čini se, posebno vrijedi za konzumiranje droge koje se ponekad tretira, a katkad ne tretira kao kazneno djelo. No, bez obzira kakav pravni status ima, povezanost tog ponašanja s kriminalom ne treba posebno dokazivati. Dovoljno je samo spomenuti da ovisnici o heroinu petnaest puta više čine kaznena djela razbojništva i deset puta više provalnih krađa nego oni koji nisu ovisni o toj vrsti droge (Chaiken, 1986; Killias, 1998).

Sudeći prema najvećem broju istraživanja koja se u Srbiji danas provode, konzumiranje droge je u stalnom porastu. Iako službenih podataka o učestalosti konzumiranja droge praktično nema, iz istraživanja se može zaključiti da je ono naročito učestalo posljednjih deset godina. O tome svjedoče, ne samo istraživački podaci, nego i interna izvješća prosvjetnih tijela, izvješća mnogih nevladinih udruga građana, brojni projekti koji se u tim udrugama pokreću s tom temom, rasprave u javnosti i medijima, na sastancima prosvjetnih tijela, među roditeljima i sl. Međutim, čak i da se ne radi o visokoj učestalosti i neprekidnom porastu tih poremećaja ponašanja, oni zaslužuju svu pozornost stručnjaka, prosvjetnih tijela, nastavnika, roditelja i drugih društvenih čimbenika, zbog svoje prirode. Ona je, naime, takva da može uzrokovati, a najčešće i nastaju teške posljedice, ne samo na individualnom, nego i na mnogo širem društvenom planu. Ti poremećaji ponašanja su mogući signali štetnog razvoja i mogući početak duge kriminalne karijere s kojom će se društvo morati suočavati dugi niz godina.

² *Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje* (engl. DSM). Priručnik objavljuje Američka psihijatrijska udruga. U njemu se nalaze kategorizirani mentalni poremećaji i kriteriji za postavljanje dijagnoze. Priručnik je široko upotrebljavan, od raznih klinika i istraživača, do osiguravajućih društava, farmaceuta i sl. DSM je prvi put objavljen 1952. godine, a zadnja veća izmjena učinjena je 1994. godine (DSM-IV), dok je revizija teksta napravljena 2000. godine (<http://hr.wikipedia.org> - 9. 1. 2013.).

Sličan status ima i fizičko nasilje u školi. Ono u toj ranoj životnoj dobi može biti simptom posebnog poremećaja ličnosti, tzv. psihopatske strukture ličnosti, koja generira između 50 i 70% ukupnoga nasilnog kriminala u populaciji (Radulović, 2006).

Međutim, od opredjeljenja za istraživanje zloupotrebe droge i fizičkog nasilja među učenicima, mnogo je kompliciranije pitanje koje karakteristike počinitelja tih dviju vrsta poremećaja ponašanja proučavati. Logično je da uzorak tih karakteristika mora biti u nekakvoj povezanosti s etiologijom samih poremećaja. Ako nije tako, ove karakteristike ne mogu biti relevantne za njihovu prevenciju, a pogotovu ne za razvojni model prevencije.

Pregledom literature o etiologiji poremećaja ponašanja ustanovili smo da postoji priličan broj čak i međusobno suprotstavljenih teorija koje se odnose na te poremećaje i isto tako priličan broj međusobno suprotstavljenih istraživanja i rezultata o njima. Pa ipak, gotovo da postoji opća suglasnost kako je za ove poremećaje posebno značajno razdoblje socijalizacije, odnosno uloga i načini postupanja primarnih agensa koji su "zaduženi" za tu socijalizaciju. Taj stav je dominantan u radovima mnogih autora (Hirschi, 1972; Kerr, Stattin, 2000; Milosavljević, 2002; Lovrić, 2007; Radulović, 2006; Lacković-Grgin, 2008; Rot, 2010a, 2010b). Ti radovi opredijelili su nas da, pored nekoliko demografskih obilježja, ove karakteristike izaberemo iz područja obiteljskih utjecaja, školskog okruženja i vršnjačkih grupa. Na osnovi svega toga može se reći da je predmet istraživanja u ovom radu utvrđivanje povezanosti između varijabli koje pripadaju obiteljskom, školskom i vršnjačkom okruženju, s jedne strane, i zloupotrebe droge i fizičkog nasilja u populaciji srednjoškolskih učenika, s druge strane. Konkretno karakteristike čija je povezanost s ovim poremećajima analizirana, bit će vidljive u poglavlju o uzorku varijabli.

Cilj je rada da se ustanovi jedna relativno pouzdana i validna skupina socijalizacijskih varijabli koje bi mogle biti važne za razvojni model prevencije.

1. OSNOVNE POSTAVKE I NAČELA RAZVOJNIH MODELA PREVENCIJE

Iako postoji značajna raznovrsnost u shvaćanju pojma *prevencija poremećaja u ponašanju*, ta shvaćanja ipak imaju neke dodirne točke. One nisu, prema najnovijoj literaturi o prevenciji, u naporima, akcijama i programima usmjerenim na sprječavanje ovih poremećaja, ni u sustavu mjera koje se provode, već u naporima, programima, mjerama i akcijama kojima je cilj potaknuti i omogućiti pravilan razvoj pojedinca (Popović-Ćitić, Žunić-Pavlović, 2005; Catalano, Hawkins, 1996). Pri tome se izraz *razvoj* također shvaća kao kompleksan fenomen, odnosno kao proces postupnog mijenjanja ličnosti čiji je krajnji cilj dobro integrirani i socijalizirani pojedinac.

Znanost je do sada ponudila impresivan broj tzv. integrativnih razvojnih modela prevencije. Njihove osnovne odlike odražavaju teorijska stajališta njihovih autora. Budući da je u posljednjih 20 godina psihologija dala pouzdane dokaze o nasljednosti osobina ličnosti u opsegu preko 50% njihove varijante (Miles, Carey, 1997; Harris, 1995) logično je da se većina tih modela temelji na rizičnim i protektivnim čimbenicima koji su socijalne prirode.

Većina tih razvojnih modela prevencije, pa i ovaj koga ćemo opisati, temelji se na konceptu rizičnih i protektivnih čimbenika. Podrijetlo tog koncepta je u znanosti koja se bavi preveniranjem mentalnih poremećaja i bolesti, ali se veoma uspješno integrira

i u znanost o prevenciji društvenih devijantnosti. Njegova osnovna pretpostavka je da vjerojatnost pojavljivanja nekog poremećaja ponašanja ili prijestupništva zavisi od tih čimbenika, točnije od interakcija koje postoje unutar njihovih skupina ili između samih skupina. Povećanje ili smanjenje vjerojatnosti pojavljivanja tih poremećaja ili prijestupa, zavisi od prirode interakcija, ali i od broja rizičnih i/ili protektivnih čimbenika koji sudjeluju u njima. Preventivne aktivnosti se usklađuju i s prirodom interakcija i s brojem jednih i drugih čimbenika te se zavisno od toga intenziviraju ili proširuju. Razumije se, rizični čimbenici su oni koji djeluju na povećanje vjerojatnosti pojavljivanja poremećaja ponašanja ili prijestupa. Protektivni čimbenici, međutim, nisu samo oni koji znače niski intenzitet rizičnih, već i oni koji doprinose stvaranju takvog okruženja u kome postoji povoljna klima za socijalni razvoj pojedinca i, razumije se, odsutnost činjenja prijestupa ili odsutnost poremećaja ponašanja. U praktičnoj primjeni sudionici preventivnih postupaka dužni su, najprije, da se detaljno upoznaju i s jednim i s drugim čimbenicima, a onda da dobro prouče njihove interakcije zato što od tih interakcija najviše zavisi uspjeh u primjeni programa. Pri tome, naročitu pozornost moraju obratiti na prirodu i djelovanje protektivnih čimbenika budući da je taj proces često maskiran i teško uočljiv. Sudionici procesa prevencije dužni su nastojati smanjiti djelovanje rizičnih čimbenika manipulacijama s protektivnim čimbenicima (Catalano, Hawkins, 1996). Ili, pak, da u procesu učenja tijekom razvoja, a prije svega socijalnim učenjem, uz pomoć protektivnih čimbenika prosocijalne načine ponašanja učine privlačnijim nego suprotne načine ponašanja.

Koncept rizičnih i protektivnih čimbenika osnova je većine modela prevencije koji se danas primjenjuju u praksi. Taj koncept najviše dolazi do izražaja u **modelu socijalnog razvoja** (Catalano, Hawkins, 1996). U prvom dijelu tog modela koji nosi naziv **model mreže utjecaja** autori su precizno naveli područje socijalnog djelovanja iz kojeg potječe najviše rizičnih čimbenika. Oslanjajući se na vlastita, ali i tuđa istraživanja autori su izričiti u stavu da rizične čimbenike treba identificirati unutar lokalne zajednice, u školskoj sredini, obiteljskoj sredini, vršnjačkim grupama i u ličnosti. Koliko se god njihovoj operacionalizaciji u ovim područjima može prigovoriti, a može, mora se priznati da su ponuđeni rizični čimbenici dobar izvor varijabli za istraživanje. Naš uzorak nezavisnih promjenljivih varijabli u ovom je radu u najvećem opsegu i baziran na idejama o rizičnim čimbenicima prezentiranih u ovom modelu.

U drugom dijelu ovog modela nazvanom **Strategija socijalnog razvoja** autori su ponudili teorijski okvir i operacionalizaciju za protektivne čimbenike. Posebno je značajno da su u ovom modelu navedena područja iz kojih najčešće potječu protektivni čimbenici koji imaju preventivno djelovanje. Također je važno spomenuti da su ova područja operacionalizirana navođenjem konkretnih promjenljivih varijabli koje se mogu koristiti u primjeni ovog modela. Ta područja su pozitivni stavovi i jasne norme ponašanja, pozitivna socijalna interakcija i individualne karakteristike. Tom modelu, a naročito operacionalizaciji pojedinačnih područja, mogu se uputiti mnogi prigovori, mnogo više nego u prvom dijelu, ali valja očekivati da će se s vremenom otkloniti nedostaci ovog modela i da će tada i prigovori nestati. Ne možemo ipak, a da ne primijetimo preveliku uopćenost i jednostranost u navođenju i rizičnih i protektivnih čimbenika. Primjer s vršnjačkim grupama je više nego ilustrativan. U modelu se, primjerice, ne poklanja pozornost "odbačenosti od grupe", iako postoje i kod nas snažni empirijski dokazi o štetnom utjecaju

te varijable, naročito ako je u interakciji s lošim uspjehom (Spasenović, 2003). Napori u praktičnoj primjeni preventivnih programa očito se mnogo više moraju oslanjati na rizične čimbenike čije je podrijetlo u vršnjačkim grupama i mnogo manje na one podrijetlom iz obitelji. Jedna od važnih preglednih analiza jasno je pokazala da se većinom obiteljskih i situacijskih čimbenika može objasniti tek 10% različitih oblika poremećaja ponašanja i da je uloga vršnjačkih grupa mnogo značajnija, poglavito među adolescentima (Sarason, Smith, Diener, 1975). No najveći nedostatak modela je upadljivo površan odnos kad su osobni čimbenici u pitanju. To, međutim, nije problem ovog rada i nećemo se time baviti.

Model socijalnog razvoja, naročito prvi dio tog modela, bio je osnova i za izbor nezavisnih promjenljivih varijabli čiji će se utjecaj na zloupotrebu droge i fizičko nasilje kod srednjoškolskih učenika analizirati i u ovom radu. O kojim se promjenljivim varijablama radi, njihova priroda i još neki važni elementi metodološke prirode bit će prikazani u sljedećem poglavlju.

1.1. Metodološka rješenja

1.1.1. Zavisne varijable

Zavisne varijable u ovom radu su: 1. zloupotreba droge i 2. fizičko nasilje među učenicima.

1. *Zloupotreba droge* – je izraz uobičajen u stručnim i znanstvenim krugovima za niz ponašanja sankcioniranih Krivičnim zakonikom Republike Srbije (Glava 23, članci 246., 246.a i 247.). Međutim, s obzirom na to da se radi o srednjoškolskim učenicima kao ispitanicima, zakonska definicija ovog pojma nije sasvim odgovarajuća, pa je ova varijabla definirana kao: najmanje dva puta unijeta droga u organizam na bilo koji način (pušenjem, gutanjem, ušmrkavanjem, udisanjem ili intravenozno) i/ili najmanje jednom prodana, poklonjena ili posuđena bilo koja količina bilo koje vrste zabranjenih droga. Indikatori za ovako definiranu *zloupotrebu droge* bili su: 1) probanje droge, 2) učestalost konzumiranja droge, 3) životna dob u vrijeme prvog probanja droge, 4) poklanjanje ili posuđivanje droge drugima i 5) prodavanje droge.

2. *Fizičko nasilje među učenicima* – definirano je kao nedozvoljeno, planirano ili impulzivno nanošenje štete jednom ili većem broju učenika od strane drugog ili drugih učenika sudjelovanjem u tučnjavi, udaranju, pljuskanju ili udaranju nogom u dijelove tijela. Varijable, tj. indikatori ovako definiranog "*fizičkog nasilja*" bili su: 1) sudjelovanje u tučnjavama u školi, 2) sudjelovanje u tučnjavama izvan škole, 3) udaranje, pljuskanje, udaranje nogom u dijelove tijela učenika u školi i 4) udaranje, pljuskanje, udaranje nogom u dijelove tijela učenika izvan škole.

1.1.2. Nezavisne varijable

Uzorak nezavisnih varijabli činile su dvije demografske karakteristike i 19 varijabli koje su opisivale obiteljske, školske i vršnjačke utjecaje. Ukupno je korištena 21 varijabla: 1) spol; 2) životna dob; 3) uspjeh u školi; 4) kažnjavanje ukorom u školi; 5) mijenjanje škole; 6) nagli pad uspjeha u učenju; 7) nepažljivost na satu nastave; 8) neredovito učenje; 9) neredovita izrada domaćih zadaća; 10) sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima; 11) bavljenje športom; 12) varanje u školskim obavezama; 13) odnosi u obitelji; 14) odnosi

u obitelji prema učeniku; 15) narkomanija i alkoholizam u obitelji; 16) kriminal u obitelji; 17) fizičko kažnjavanje učenika u obitelji; 18) bježanje od kuće; 19) pripadnost grupi; 20) narkomanija i alkoholizam u vršnjačkoj grupi; 21) kriminal u grupi.

Varijable nagli pad uspjeha, narkomanija i alkoholizam u obitelji, narkomanija i alkoholizam u grupi vršnjaka, kriminal u obitelji, kriminal u grupi, pripadnost grupi, spol i životna dob (pošto je dana u razredima uzrasta) kategorijalne su prirode, ali su sve dihotomizirane kako bi se mogle podvrgnuti multivarijantnim metodama obrade (Fajgelj, 2009). Sve ostale varijable su intervalnog karaktera i skalirane su od 1 do 5 ili od 1 do 3 (dvije od njih).

1.2. Uzorak ispitanika

Analiza socijalnih čimbenika zloupotrebe droge i fizičkog nasilja načinjena je na uzorku od 488 učenika srednjih škola u Beogradu, tri tehničke struke i jednoj gimnaziji. Izbor učenika u okviru škola bio je slučajan, jer su razredi birani slučajnim odabirom. Od ukupno 488 ispitanih učenika 331 (67,8%) muškog je spola, a 157 (32,2%) ženskog. Struktura učenika po životnoj dobi je: 0,2% ima 15 godina, 10,5% je životne dobi od 16 godina, 30,1% ima 17 godina, 37,9% ima 18 godina, 19,4% ima 19 godina, 1,6% ima 20 godina, a 0,2% je životne dobi od 21 godinu.

1.3. Instrumenti i način prikupljanja podataka

Podaci o zavisnim i nezavisnim varijablama prikupljeni su grupnim, anonimnim anketiranjem učenika uz pomoć posebno izrađenog *Upitnika o ponašanju učenika*. Pitanja u upitniku bila su s predloženim odgovorima skaliranim od 1 do 5 za sve intervalne varijable (osim za dvije koje su skalirane od 1 do 3). Kategorijalne varijable su binarno kodirane (osim "životne dobi" kod koje je svaka godina binarno kodirana). Veći skor na intervalnim varijablama, nezavisno od toga jesu li kodirane od 1 do 5 ili od 1 do 3, označavao je socijalno nepoželjna ponašanja ili stanja. Valjanost pitanja je zadovoljavajuća, što se može vidjeti iz korelacija nezavisnih varijabli s prvom glavnom komponentom. Pouzdanost je dana u obliku komunaliteta kod analize prve glavne komponente i također se može smatrati zadovoljavajućom.

1.4. Obrada i analiza podataka

Za analizu učestalosti nasilja rabljeni su klasični postupci deskriptivne statistike: frekvencije i relativni odnosi. Analiza odnosa zloupotreba droge i nasilja sa sociopsihološkim karakteristikama iz obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja učenika učinjena je deskriptivnom statistikom, a značajnost tih odnosa testirana je χ^2 i C koeficijentom kontigencije.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Distribucije varijabli kojima su ispitivani zloupotreba droge i fizičko nasilje među učenicima, znatno doprinose sagledavanju opsega problema koji se istražuje. Zato, prije prikaza

rezultata o povezanosti ispitivanih oblika ponašanja i sociopsiholoških karakteristika, dajemo distribucije pojedinih varijabli kojima su ovi poremećaji ponašanja ispitivani.

2.1. Distribucija zloupotreba droga

Podaci o probanju droge, životnoj dobi u kojoj su učenici prvi put probali drogu i podaci o konzumiranju droge u vrijeme ispitivanja dani su u tablicama 1, 2 i 3.

Jeste li ikada probali drogu?			Konzumirate li i sada ponekad drogu?		
Odgovori	N	%	Odgovori	N	%
Nisam nijednom	367	77,1	Nisam ni probao/la	361	74,0
Jesam jednom	35	7,4	Ne koristim drogu	62	13,2
Jesam dva puta	18	3,8	Koristim rijetko	26	5,6
Jesam tri puta	10	2,1	Koristim ponekad	25	5,3
Jesam više puta	46	9,7	Ukupno	474	100
Ukupno	476	100			

Tablica 1: Probanje droge

Tablica 2: Konzumiranje droge

Godine	11	12	13	14	15	16	17	18	Σ
Broj učenika	3	2	5	5	20	24	21	12	92
%	3,3	2,2	5,4	5,4	21,7	26,1	22,8	13,1	100

Tablica 3: Životna dob u kojoj je došlo do prvog probanja droge

Prema dobivenim rezultatima 23% učenika životne dobi od 16 do 20 godina probalo je neku vrstu droge. Uzimajući u obzir posljedice koje zloupotreba droga izaziva i činjenicu da se radi o adolescentskoj životnoj dobi, navedeni podaci jasno pokazuju da je zloupotreba droge veliki društveni problem te se sprječavanju i suprotstavljanju zloupotrebi droge mora prići s najvećom mogućom ozbiljnošću. Godine u kojima se prvi put proba droga su 15, 16 i 17, ali probanja ima i u znatno mlađoj životnoj dobi, već od 11 godina. Iako postotak te anketirane populacije nije visok (3,3%), on je dovoljan pokazatelj kako se s preventivnim akcijama mora započeti već s djecom u osnovnoj školi, a vrhunac preventivnih aktivnosti trebao bi biti upravo u tim "udarnim" godinama za probanje (15, 16, 17). Uzimajući u obzir opseg učeničke populacije, podatak o 10% učenika koji rijetko ili ponekad konzumiraju drogu, može se smatrati ozbiljnim upozorenjem da se hitno moraju poduzeti sve vrste društvenih akcija kako bi se spriječilo da to konzumiranje preraste u ovisnost.

Konzumiranje droge je vrsta ponašanja, drugačije je prirode od prodaje, poklanjanja ili posuđivanja droge drugima, iako svi ti oblici čine sastavni dio fenomena koji se zove zloupotreba droge. Zbog te razlike, ali i zato što prodaja, poklanjanje ili posuđivanje znače viši stupanj uključenosti u ovu zloupotrebu, postoji poseban interes za navođenje i tih podataka. Oni su dani u tablicama 4 i 5.

Odgovori	N	%
Nisam nijednom	423	90,4
Jesam jednom	14	3,0
Jesam dva puta	5	1,1
Jesam tri puta	3	0,6
Jesam više puta	23	4,9
Ukupno	467	100

Tablica 4: Poklanjanje ili posuđivanje droge

Odgovori	N	%
Nisam nijednom	428	91,6
Jesam jednom	12	2,6
Jesam dva puta	4	0,9
Jesam tri puta	3	0,6
Jesam više puta	20	4,3
Ukupno	467	100

Tablica 5: Jeste li nekada nekom prodali drogu?

Iz ovih podataka vidljivo je da određen broj učenika, sudjeluje u tzv. raspačavanju droge, odnosno davanju druge drugima (9,6%) ili prodaji (8,4%). Postojanje ovako velikog postotka učenika koji raspačavaju drogu (4,3% ili 20 učenika je prodalo drogu nekome više od tri puta) pouzdan je pokazatelj da je *dilanje* droge prodrlo u srednjoškolsku učeničku populaciju i podatak je najvećeg stupnja alarmantnosti.

2.2. Distribucija fizičkog nasilja među učenicima

Kako bismo spoznali opseg fizičkog nasilja među učenicima, u tablicama 6 i 7 dajemo distribucije pojedinih varijabli kojima je ispitivano fizičko nasilje.

Odgovori	U školi		Izvan škole	
	N	%	N	%
Nijednom	228	47,6	182	38,1
Jednom	79	16,5	75	15,7
Dva puta	44	9,2	40	8,4
Tri puta	25	5,2	14	2,9
Više puta	103	21,5	167	34,9
Ukupno	479	100	478	100

Tablica 6: Sudjelovanje u tučnjavama

Odgovori	U školi		Izvan škole	
	N	%	N	%
Nijednom	213	44,6	165	34,6
Jednom	86	18,0	82	17,2
Dva puta	28	5,9	38	8,0
Tri puta	18	3,8	19	4,0
Više puta	133	27,8	173	36,3
Ukupno	478	100	477	100

Tablica 7: Udaranje, pljuskanje, udaranje nogom u dijelove tijela drugog učenika

Moramo priznati kako nismo očekivali postojanje fizičkog nasilja u školi u tolikom opsegu. Učenici su se, nažalost, u školi tukli u više od 50% slučajeva, pri čemu oko 21% njih čak više od tri puta. Također, fizičko nasilje mnogo je češće izvan škole nego u školi (61,9% sudjelovalo je u tučnjavama izvan škole, od toga 35% više od tri puta). S motrišta pedagogije, psihologije, pa i svih drugih obrazovnih struka, podaci da više od polovine

ispitanog uzorka učenika sudjeluje u tučnjavama u školi, a još više izvan škole, više su nego zabrinjavajući. Prirodno u tom nasilju postoje razlike između dječaka i djevojčica.

Sudjelovanje u tučnjavama	U školi				Izvan škole			
	ženski		muški		ženski		muški	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nijednom	117	76,0	111	34,5	101	64,7	81	25,2
Jednom	21	13,6	58	17,8	28	17,9	47	14,6
Dva puta	7	4,5	37	11,3	9	5,8	31	9,6
Tri puta	2	1,4	23	7,0	2	1,3	12	3,7
Više puta	7	4,5	96	29,4	16	10,3	151	46,9
Ukupno	154	100	325	100	156	100	322	100
	C=.382; p=.000				C=.395; p=.000			

Tablica 8: Sudjelovanje učenika u tučnjavama s obzirom na spol

Kad je u pitanju sudjelovanje učenika u tučnjavama, mladići tri puta više od djevojaka sudjeluju u tučnjavama, a čak sedam puta više imaju višestrukog sudjelovanja (29,4% mladića naspram samo 4,5% djevojaka). Razlike su nešto ublažene kad je riječ o tučnjavama izvan škole, ali je ukupna učestalost i dalje veoma visoka. Osim ovako velikog postotka fizičkog nasilja kod učenika, značajan podatak predstavlja i postojanje nimalo zanemarivog opsega nasilja kod *učenica* – od jedne četvrtine do jedne trećine djevojaka također sudjeluje u tučnjavama u školi (24%) ili izvan nje (35,3%). Na osnovi ovih podataka može se zaključiti da postoji značajna razlika između muškog i ženskog spola u fizičkom nasilju i u školi i izvan škole.

2.3. Povezanost ispitivanih socijalnih karakteristika sa zloupotrebom droge i fizičkim nasiljem

2.3.1. Prve glavne komponente indikatora zloupotreba droge i fizičkog nasilja

Kao što se u odjeljku o uzorku zavisnih varijabli moglo vidjeti i *zloupotreba droge i fizičko nasilje među učenicima* su ispitivani većim brojem varijabli. Prvi problem, metodološke prirode, koji se postavio pred analiziranje povezanosti socijalnih karakteristika iz obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja s ovim poremećajima ponašanja, svodi se na pitanje pripadaju li ti indikatori istom prostoru ili su udaljeni jedni od drugih. Testiranje te pripadnosti učinjeno je metodom prvih glavnih komponenti čije su strukture dane u tablici 9 i 10.

Varijable	Korelacije s prvom glavnom komponentom	Komunaliteti varijabli
Probanje droge	.752	.565
Konzumiranje droge	.810	.656
Životna dob i vrijeme prvog probanja droge	-.558	.311
Poklanjanje ili posuđivanje droge drugima	.831	.691
Prodavanje droge	.785	.616
Statistički parametri: $\lambda=3,343$; % varijance 55,7		

Tablica 9: Strukture prve glavne komponente varijabli zloupotreba droga

Varijable	Korelacije s prvom glavnom komponentom	Komunaliteti varijabli
Tučnjava u školi	.755	.571
Tučnjava izvan škole	.809	.655
Udaranje, pljuskanje, udaranje nogom u dijelove tijela učenika u školi	.762	.581
Udaranje, pljuskanje, udaranje nogom u dijelove tijela učenika izvan škole	.760	.580
Statistički parametri: $\lambda=4.117$; % varijance 58,81;		

Tablica 10: Strukture prve glavne komponente varijabli fizičkog nasilja

Iz dobivenih rezultata se vidi da svi indikatori koji su izabrani da reprezentiraju pojedine od ovih poremećaja to zaista i čine. Svi su ti indikatori u visokim korelacijama s odgovarajućom prvom glavnom komponentom. Od toga jedino odstupa varijabla "životna dob u vrijeme prvog probanja droge" koja s komponentom ima substancijalnu korelaciju (-.558). Na osnovi toga se može zaključiti da su korišteni indikatori valjan pokazatelj poremećaja ponašanja i da te poremećaje procjenjuju na pouzdan način³.

Naravno, analiza odnosa ovih poremećaja sa socijalnim karakteristikama iz obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja mogla je biti učinjena i korištenjem rezultata na prvoj glavnoj komponenti. Kako u uzorku varijabli ima izvjestan broj onih nominalne prirode, podrazumijevalo se da se prethodno na osnovi tih rezultata utemelji nekoliko kategorija kako bi prva glavna komponenta bila primjerena izračunavanju kontingencijskih koeficijenata korelacija, ili nekih drugih predviđenih za tu prirodu varijabli. Budući da je kod faktorskih skorova uvijek diskutabilno kako to učiniti, odlučili smo se za drugi i čini se, prirodniji i bolji postupak. Mi smo, naime, na osnovi sudjelovanja indikatora poremećaja u definiranju prve glavne komponente odabrali onu varijablu koja tu komponentu i sadržajno i na osnovi visoke korelacije najbolje definira i tu varijablu smo rabili za utvrđivanje povezanosti sa socijalnim karakteristikama iz navedenih područja. Za provjeravanje povezanosti kad je zloupotreba droge u pitanju izabrana je varijabla "konzumiranje droge", a za fizičko nasilje varijabla "sudjelovanje u tučnjavi u školi".

2.4. Socijalne karakteristike iz područja obitelji i njihov odnos s konzumiranjem droge i sudjelovanjem u tučnjavi

U literaturi o poremećajima ponašanja, maloljetničkom kriminalu i kriminalu uopće, mnogo je autora koji tvrde da je obiteljska sredina, a ponajviše prisutnost kriminala, alkohola i droge u obitelji, loših obiteljskih odnosa, fizičkog kažnjavanja i slično, presudno za zloupotrebu droge, pa i za nasilno ponašanje djece koja u takvim obiteljima odrastaju (Farrington, 1989; Catalano i sur., 2005). Te tvrdnje su jednim dijelom provjeravane i u ovom radu. U tablici 11 dane su korelacije između varijabli koje opisuju obiteljsku sredinu učenika, s jedne strane, i konzumiranje droge, odnosno sudjelovanje u tučnjavi, s druge strane.

³ Vidjeti komunalitete varijabli.

Varijable obiteljske sredine	Konzumiranje droge		Sudjelovanje u tučnjavi	
	C koef.	Razina znač.	C koef.	Razina znač.
Odnosi u obitelji	.154	.774	.172	.550
Odnosi u obitelji prema učeniku	.269	.000	.180	.454
Fizičko kažnjavanje učenika u obitelji	.120	.545	.208	.006
Narkomanija i alkoholizam u obitelji	.135	.066	.097	.341
Kriminal u obitelji	.215	.003	.216	.003
Bježanje ispitanika od kuće	.406	.000	.228	.050

Tablica 11: Varijable obiteljske sredine i njihova povezanost s konzumiranjem droge i sudjelovanjem u tučnjavi

Prvo što se može uočiti u podacima koji su prikazani u tablici 11 jest da su s konzumiranjem droge povezani samo "loši odnosi u obitelji prema učeniku" (.269), zatim "postojanje kriminala u obitelji" (.215) i "bježanje ispitanika od kuće" (.406). Od ove tri varijable pozornost najviše zaslužuje "bježanje ispitanika od kuće", jer su korelacije te varijable prilično visoke za prirodu C koeficijenata. Ostale tri "obiteljske varijable", dakle polovina od broja korištenih, nema nikakvu sustavnu povezanost s konzumiranjem droge. Konzumiranja droge će, dakle, biti ili neće biti, neovisno o tome jesu li odnosi unutar obitelji dobri ili loši, neovisno o fizičkom kažnjavanju učenika i neovisno o tome ima li u obitelji alkoholizma i narkomanije.

Kad je riječ o sudjelovanju u tučnjavi, podaci pokazuju da će tog nasilja biti više ako postoji kriminal u obitelji, bježanje od kuće i fizičko kažnjavanje učenika od strane roditelja. Sve su to očekivane povezanosti, ali visina koeficijenata korelacija govori da je utjecaj obitelji zaista ograničen. Tome treba dodati i činjenicu da odnosi u obitelji između odraslih članova, odnosi, tj. svađe i grdnje učenika i prisutnost narkomanije i alkoholizma u obitelji i nisu povezani s fizičkim nasiljem od strane učenika. Fizičko nasilje od strane roditelja je čimbenik nasilnog ponašanja njihove djece, čime se po tko zna koji put potvrđuje teza da se fizički zlostavljana djeca također često nasilno ponašaju prema dugima.

2.5. Socijalne karakteristike iz školskog okruženja i njihov odnos s konzumiranjem droge i sudjelovanjem u tučnjavi

Varijable školske sredine su u literaturi i istraživanjima manje spominjane kao čimbenici poremećaja ponašanja, nego one iz područja obitelji. Valjda zato što se uvijek smatralo da je obitelj najvažnija "institucija" socijalizacije pojedinca. Pa ipak, nije mali broj istraživača koji i u ovom području školskim promjenljivim varijablama pridaje posebnu važnost (Gottfredson, 2001; Žunić-Pavlović, Popović-Ćitić, 2005; Milošević, 2002). U našem radu analizirana je povezanost deset promjenljivih varijabli iz školske sredine s konzumiranjem droge i sudjelovanjem u tučnjavi. Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 12.

Varijable iz školske sredine	Konzumiranje droge		Sudjelovanje u tučnjavi	
	C koef.	Razina znač.	C koef.	Razina znač.
Uspjeh u posljednjem razredu	.279	.001	.260	.004
Nepažljivost na satu nastave	.270	.002	.255	.007
Neredovito učenje	.251	.010	.232	.038
Neredovita izrada domaćih zadaća	.247	.000	.257	.006
Sklonost varanju u školskim obavezama	.172	.566	.257	.006
Sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima	.198	.001	.174	.528
Nagli pad uspjeha	.228	.001	.159	.126
Mijenjanje škole zbog lošeg ponašanja	.355	.000	.273	.001
Kažnjavanje ukorom	.402	.000	.380	.000
Bavljenje športom tijekom školovanja	.151	.199	.233	.001

Tablica 12: Varijable iz školskog okruženja i njihova povezanost s konzumiranjem droge i sudjelovanjem u tučnjavi

Prema korelacijama danim u tablici 12, konzumiranje droge je povezano s lošim uspjehom u posljednjem razredu, nepažljivošću na satovima nastave, kampanjskim učenjem, neredovitom izradom domaćih zadaća, nesudjelovanjem u izvannastavnim aktivnostima, naglim padom uspjeha i mijenjanjem škole zbog lošeg ponašanja. Najveće povezanosti su, naravno, s kažnjavanjem od strane tijela škole, jer ona i na taj način pokušavaju riješiti problem s učenicima koji krše školske norme. Ono što nije očekivan rezultat jest nepovezanost konzumiranja droge s bavljenjem športom, budući da je opće mišljenje kako šport prevenira poremećaje ponašanja ove prirode. Osim toga, činjenica da je bavljenje športom povezano s fizičkim nasiljem, i to baš u smjeru da će učenici koji se bave športom češće sudjelovati u tučnjavama, navodi nas na dvije, čini se realne pretpostavke. Prva je da je konzumiranje droge ponašanje osobnije prirode i da je zato imuno na športske aktivnosti. Ta hipoteza temelji se na korelaciji koja pokazuje da drogu u podjednakoj mjeri rabe i učenici koji se bave i koji se ne bave športom. Druga je pretpostavka da je šport postao dio subkulture, točnije poprimio subkulturna obilježja i da zato ima poticateljski utjecaj na fizičko nasilje učenika. Ovaj zaključak se spontano nameće na osnovi jednostavnog uvida u osnovne podatke o bavljenju športom. U njima dominiraju športovi iz područja borilačkih vještina i razni oblici *bildanja*.

Kad je u pitanju fizičko nasilje kao poremećaj, točnije sudjelovanje u tučnjavi, dobivene korelacije pokazuju da na to nasilje također utječu loš uspjeh u prethodnom razredu, nepažljivost na satovima nastave, neredovito učenje, neredovita izrada domaćih zadaća, mijenjanje škole zbog lošeg ponašanja, kažnjavanje ukorom od strane učiteljskih vijeća. Za razliku od konzumiranja droge, na fizičko nasilje utječe i sklonost varanju u školskim obavezama i spomenuto bavljenje športom. Razlika, međutim, nije samo u tome: fizičko nasilje je u nultim povezanostima s izvannastavnim aktivnostima i s naglim padom uspjeha s kojim je konzumiranje droge bilo povezano.

Te su povezanosti bile manje-više očekivane, a izvjesna odstupanja od ovih očekivanja više su zanimljiva nego istinski važna. Ono što je, imamo dojam, istinski važno jest upadljivo veća povezanost školskih čimbenika s ovim poremećajima ponašanja u odnosu na čimbenike iz područja obitelji. U slučaju školskih promjenljivih varijabli nultu povezanost s konzumiranjem droge i fizičkim nasiljem imalo je svega po dvije od 10 promjenljivih varijabli, dok je kod obiteljskih varijabli odsutnost povezanosti utvrđena u 50% slučajeva i kod jednog i kod drugog ponašanja. Taj rezultat je u skladu s tvrdnjama većeg broja autora da se socijalizacijski utjecaji sve više premještaju s obiteljskog okruženja na utjecaje škole i grupe vršnjaka.

2.6. Socijalne karakteristike iz područja vršnjačkih grupa i njihov odnos s konzumiranjem droge i sudjelovanjem u tučnjavi

Već spomenuta studija Harrisa (1995), a radi se o opsežnoj preglednoj studiji, ozbiljno je utjecala na shvaćanje važnosti vršnjačkih grupa na ponašanje pojedinca. U istom smjeru su išla i istraživanja Hansena (1997) i mnogih drugih, a među njima su i autori iz Srbije (Žunić-Pavlović, 2002; Spasenović, 2003) koji su provjeravali utjecaj vršnjačkih grupa, točnije pripadnosti ili odbačenosti, na različite oblike ponašanja. Zbog toga je bilo logično pretpostaviti da će vršnjačke grupe i na ove poremećaje koji su predmet analize, imati nekakvog utjecaja. Ta pretpostavka provjeravana je uz pomoć skromnog broja varijabli grupne dinamike: pripadnosti/nepripadnosti prijateljskim grupama, postojanjem narkomanije i alkoholizma u tim grupama i kriminalom nekih članova grupe. Dobivene rezultate, u vidu C koeficijenta, prikazujemo u tablici 13.

Varijable vršnjačkih grupa	Konzumiranje droge		Sudjelovanje u tučnjavi	
	C koef.	Razina znač.	C koef.	Razina znač.
Pripadnost prijateljskim grupama	.145	.255	.195	.021
Narkomanija i alkoholizam u grupi vršnjaka	.366	.000	.236	.000
Kriminal u grupi vršnjaka	.279	.000	.189	.023

Tablica 13: Konzumiranje droge i sudjelovanje u tučnjavi i njihova povezanost s utjecajima vršnjačkih grupa

Moramo priznati da smo u vrijeme kad smo osmišljavali ovo istraživanje bili uvjereni kako ćemo dobiti takve rezultate koji će baciti u sjenu i obiteljske i školske varijable. To uvjerenje temeljilo se na literaturi koja je obilovala dokazima o premještanju rizičnih čimbenika u poremećajima ponašanja s obitelji na vršnjačke grupe i to posebno u razdoblju adolescencije. Pokazalo se, međutim, da su utjecaji vršnjačkih grupa veoma slabi i da jedina vrijedna pažnje povezanost postoji kad se radi o povezanosti konzumiranja droge i prisutnosti narkomanije i alkoholizma kod drugih članova grupe. Sve druge korelacije su niske, pa iako su statistički značajne, neke od njih na 0.02, ne možemo reći da je snažan utjecaj vršnjačkih grupa na konzumiranje droge i fizičko nasilje potvrđen.

3. ZAKLJUČAK

Testiranje čimbenika iz područja obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja, koji su potencijalno značajni za zloupotrebu droge i fizičko nasilje među učenicima, kako bi se formulirala pouzdana i valjana skupina socijalizacijskih varijabli koje bi mogle biti primijenjene u razvojnim modelima prevencije, dalo je nekoliko zanimljivih rezultata.

U slučaju zloupotreba droge ovi rezultati pokazuju sljedeće:

1) 23% učenika životne dobi od 15 do 19 godina probalo je drogu, te oko 10% učenika i sada rijetko ili ponekad konzumira drogu

2) probanje droge počinje s 11 godina (3,3% učenika), do 15. godine kreće se u postotcima između 2,2 i 5,4%, ali su "udarne" godine 15, 16 i 17, kada su ti postotci preko 20%

3) izvjestan broj učenika, oko 8%, sudjeluje u raspačavanju droge

4) zlouporebi, odnosno konzumiranju droge najviše doprinose bježanje od kuće, mijenjanje škole zbog lošeg ponašanja, kažnjavanje ukorom u školi te narkomanija i alkoholizam u grupi vršnjaka. Ostale varijable su povezane s ovim poremećajem znatno nižim koeficijentima korelacija.

Kad je fizičko nasilje u pitanju rezultati pokazuju:

1) u tučnjavama, kao ozbiljnom obliku nasilja, sudjeluje čak 65,5% učenika i 24% učenica (tablica 8)

2) nasilje izvan škole još je učestalije od nasilja u školi i postoji tendencija da se nasilje s ulica postupno prenese u školsku sredinu

3) s fizičkim nasiljem povezane su brojne varijable iz školskog okruženja i vršnjačkih grupa, ali ne postoji varijabla u ta dva skupa čija se povezanost može smatrati posebno značajnom. Opća karakteristika ovih povezanosti jest da su niže od očekivanih.

Opća ocjena dobivenih rezultata može se izraziti u dva stava. Prvo, analizirani čimbenici zloupotrebe droge i fizičkog nasilja iz područja obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja nisu i ne mogu biti osnova za ozbiljnu i ambicioznu preventivnu aktivnost, jer ne objašnjavaju neki veći opseg varijance ovih poremećaja. Valja nastaviti traganje za nekim drugim varijablama iz tih područja koje bi možda dale bolje rezultate. Drugo, u modele prevencije treba obavezno uzimati i individualne promjenljive varijable, prije svega iz područja osobnosti, ličnosti. Treba očekivati da će interakcija tih varijabli s ovim socijalnim karakteristikama dati značajno bolje rezultate.

LITERATURA

1. Catalano, R. F., Hawkins, J. D. (1996). *The social development model: A theory of antisocial behavior*. U: Hawkins, J. D. (ed.). *Delinquency and Crime: Current Theories*. New York: Cambridge University Press, 149.-197.
2. Catalano, R. F., Park, J., Harachi, T. W., Haggerty, K. P., Abbott, R. D., & Hawkins, J. D. (2005). *Mediating the effects of poverty, gender, individual characteristics, and external constraints on antisocial behavior: A test of the social development model and implications for developmental life-course theory*. U: D. P. Farrington (Ed.) *Advances in criminological theory: Vol. 14. Integrated developmental and life-course theories of offending*, 93.-123. New Brunswick, NJ: Transaction.

3. Chaiken, M. R. (1986). *Crime rates and substance abuse among types of offenders*. U: Johnston, B. D., Wish, E. D. (eds.). *Crime rates among drug abusing offenders: Final report to the National Institute of Justice*. New York: Narcotic and Drug Research, Inc.
4. Fajgelj, S. (2009). *Psihometrija – metod i teorija psihološkog merenja*. Centar za primenjenu psihologiju. Beograd: Društvo psihologa Srbije.
5. Farrington, D. P. (1989). *Early predictors of adolescent aggression and adult violence*. *Violence and Victim*, 4(2), 79.-100.
6. Gottfredson, D. C. (2001). *School and delinquency*. New York: Cambridge University Press.
7. Hansen, W. B. (1997). *Prevention programs: Factors that individually focused program must address*. U: Secretary's youth substance abuse prevention initiative: Resource papers. Rockville, MD: Center for Substance Abuse Prevention, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 53.-66.
8. Harris, J. (1995). *Where is the Child's Environment? A Group Socialization Theory of Development*. *Psychological Review*, 102(3), 458.-489.
9. Hirschi, T. (1972). *Causes of Delinquency*. Berkley: University of California Press.
10. Kerr, M., Stattin, H. (2000). *What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further support for a reinterpretation of monitoring*. *Developmental Psychology*, 36(3), 366.-380.
11. Killias, M. (1998). *Drug use and crime among juveniles. An international perspective*. U: Killias, M. (ed.) *Drug misusing offenders and the criminal justice system*. Strasbourg Pompidou Group.
12. Lacković-Grgin, K. (2008). *Usamljenost: fenomenologija, teorije i istraživanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Lovrić, S. (2007). *Droga i socijalizacija mladih*. Laktaši: Grafomark.
14. Miles, D., Carey, G. (1997). *Genetic and Environmental Architecture of Human Aggression*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 207.-217.
15. Milosavljević, B. (2002). *Porodica i mladi – socijalno-psihološka istraživanja*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
16. Milošević, N. (2002). *Uticaj saradnje porodice i škole na socijalno ponašanje i školsko postignuće učenika*. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 34, 193.-212.
17. Moffitt, T. E. (1993). *"Life – course – persistent" and "adolescence-limited" antisocial behavior. A developmental taxonomy*. *Psychological Review*, 100(4), 674.-701.
18. Moffitt, T. E., Caspi, A., Dickson, N., Silva, P. A., Stanton, W. (1996). *Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problem in males: Natural history from ages 3 to 18 years*. *Development and Psychopathology*, 8(2), 399.-424.
19. Moffitt, T. E., Caspi, A., Harrington, H., Milne, B. (2002). *Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: follow-up at age 26 years*. *Development and Psychopathology*, 14(1), 179.-206.
20. Popović-Ćitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005). *Prevenција prestupništva dece i omladine*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije.
21. Radulović, D. (2006). *Psihologija kriminala-psihopatija i kriminal*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
22. Rot, N. (2010a). *Psihologija grupa*. Beograd: Zavod za udžbenike.
23. Rot, N. (2010b). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike.

24. Sarason, I. G., Smith, R. E., Diener, E. (1975). *Personality research: Components of variance attributable to the person and the situation*. Journal of Personality and Social Psychology. 32(2), 199.-204.
25. Spasenović, V. (2003). *Vršnjačka prihvaćenost-odbačenost i školsko postignuće*. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 35, 267.-288.
26. Žunić-Pavlović, V. (2002). *Predikcija kriminalnog ponašanja*. Beogradska defektološka škola, 3. Beograd: Društvo defektologa Srbije, 184.-191.
27. Žunić-Pavlović, V., Popović-Ćitić, B. (2005). *Poremećaji ponašanja učenika i mogućnosti prevencije u školskoj sredini*. Beograd: Nastava i vaspitanje.

Summary

Ivana Radovanović

Drug Abuse and Physical Violence Among High School Students: Some Important Characteristic of the Developmental Model of Prevention

In a variety of risky behavior that high-school youth is exposed to, drug abuse and physical violence, no doubt, takes very important place. Scientific studies of risk and protective factors, and prevention programs based on these studies are required to establish an efficient system of social responses to these behaviors.

Research on a sample of 488 students was conducted in four high schools in Belgrade. The sample of students was tested by specially designed questionnaire on students' behavior with questions measuring 21 variables in the area of the family, school and peer environments of students.

Data analysis showed that 23% of secondary school students at least once tried some type of drugs, that first time consumption begins at the age 11, while most of it try it at the age of 15, 16, and 17 years. Also analysis shows that of psycho-social characteristics to drug abuse contribute the most running away from home, changing of schools because of behavioral infractions, punishing reprimand in school and drug and alcoholism in their peer group. When it comes to physical abuse of students, data analysis showed that in fights participates 65.5% of male students and 24.0% of female, that participation in fights outside the school is more frequent than in school. Also, data analysis showed that violence in school and outside of school are closely associated with their gender, the presence of family members involved in crime, running of students away from home, physical punishment in the family, poor school performance, punishment reprimand by school authorities and socio pathological behavior and crime in the peer group.

Key words: drug abuse, physical violence in school, developmental model of prevention, socio-psychological characteristics.